

ΑΓΓΕΛΙΚΗΣ ΚΟΤΤΑΡΙΔΗ
*Άρχαιολόγου, Προϊσταμένης Έφορείας Άρχαιοτήτων
Ήμαθίας*

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

PHILOSOPHY AND ARCHITECTURE

by

AGELIKI KOTARIDI

Archaeologist, Director of Ephorate of Antiquities
of Hemathia

ΦΙΛΟΣΟΦΙΑ ΚΑΙ ΑΡΧΙΤΕΚΤΟΝΙΚΗ

Το ανάκτορο της Παλατίτσας ανακαλύφθηκε και ένα τμήμα του παρουσιάστηκε για πρώτη φορά από τους Heuzey – Daumet τον 19^ο αιώνα¹. Στη συνέχεια αποκαλύφθηκε ολόκληρο με τις ανασκαφές των Κ. Ρωμαίου, Μ. Ανδρόνικου, Χ. Μακαρόνα και Γ. Μπακαλάκη (σε συνεργασία του πανεπιστημίου Θεσσαλονίκης με την υπεύθυνη εφορεία αρχαιοτήτων) που ολοκληρώθηκαν στις αρχές της δεκαετίας του εβδομήντα. Μολονότι η παρουσίαση των ευρημάτων των ανασκαφών του 20^{ου} αιώνα είναι πολύ συνοπτική, το ανάκτορο της Παλατίτσας, της Βεργίνας ή, πιο σωστά, το ανάκτορο των Αιγών αποτελεί σημείο αναφοράς στην επιστημονική συζήτηση², χωρίς ωστόσο να έχει αναγνωριστεί στην πραγματική της έκτασή η σημασία του, αφού ως τώρα έμεναν ανοιχτά τρία βασικά ζητήματα: η χρονολόγηση, οι πιθανές οικοδομικές φάσεις και η ακριβής μορφή και λειτουργία του. Στη σύγκυση γύρω από το μνημείο συνέβαλε ουσιαστικά η παντελής απουσία των ανασκαφικών ημερολογίων και φωτογραφιών από τις ανασκαφές του 20^{ου} αι. αλλά και η έλλειψη συστηματικής τεκμηρίωσης των αρχιτεκτονικών μελών και των σωζόμενων δομών.

1. L. Heuzey - H. Daumet, *Mission archeologique de Macedoine* (1876) 179 κε.

2. Βλ. Μ. Ανδρόνικος - Γ. Μπακαλάκης - Χ. Μακαρόνας - Ν. Μουτσόπουλος, *Το ανάκτορο της Βεργίνας*, 1961; Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα. Οι μακεδονικοί τάφοι και άλλες αρχαιότητες*, 1984, 38-49; Σ. Δρούγου, *Το αρχαίο θέατρο της Βεργίνας και ο περιβάλλον χώρος του*, ΑΕΜΘ 3, 1989, 13-20; Γ. Βελένης, *Τεχνικές στο ανάκτορο της Βεργίνας*, Μνήμη Μανόλη Ανδρόνικου (*Μακεδονικά* 6, 1997) 25-37., W. Hoepfner, *Zum Typus der Basileia und der koeniglichen Andrones.*, *Basileia. Die Palaeste der Hellenistischen Koenige*, 1996, 1-43 Δ. Παντερμαλής, *Η κεράμωση του ανακτόρου της Βεργίνας*, *Αμητός*, 1987, 579 - 614 D. Pantermalis, *Beobachtungen zur Fassadenarchitektur und Aussichtsveranda in hellenistischen Makedonien*, in *Hellenismus in Mittelitalien*, Goettingen 1976, 387-95, Μ. Ανδρόνικος, *Βεργίνα. Οι μακεδονικοί τάφοι και άλλες αρχαιότητες* (Thessaloniki, 1984), 38-49; V. Heermann, *Studien zur makedonischen Palastarchitektur* (Diss. Erlangen-Nuerberg 1986), I. Nilsen ed., *The Royal Palace Institution in the first millennium BC* (Athens 2001) βλ. επίσης A.W. Lawrence.: *Greek Architecture*, (London 1957), H. Lauter, *Die Architektur des Hellenismus* (Darmstadt 1986).

Το 2007 η ΙΖ΄ Εφορεία Προϊστορικών και Κλασικών Αρχαιοτήτων το τιτάνιο έργο της στερέωσης -συντήρησης – ανάταξης και αναστήλωσης του τεράστιου κτηρίου που η έκτασή του ξεπερνά τα 12.500 τμ., το οποίο συνεχίζεται από την Εφορεία αρχαιοτήτων Ημαθίας. Προσπατούμενο αυτού του έργου ήταν φυσικά η συστηματική τεκμηρίωση και η εξονυχιστική μελέτη του μνημείου που στο μεταξύ είχε σχεδόν καλυφθεί από πεσμένα χρώματα και βλάστηση.

Ακριβώς λόγω της έλλειψης τεκμηρίωσης των παλιότερων ανασκαφών προχωρήσαμε με μεγάλη προσοχή στην συστηματική εκ νέου αποκάλυψη ολόκληρου του μνημείου. Ανασκάψαμε για πρώτη φορά τις υποθεμελιώσεις, τα υποστρώματα των δαπέδων, τον περιβάλλοντα χώρο του κτηρίου και μελετήσαμε εξονυχιστικά την στρωματογραφία του. Παράλληλα αποτυπώθηκαν και τεκμηριώθηκαν συστηματικά όλες οι τοιχοποιίες και οι δομές που σώζονται κατά χώρα, τα εκατοντάδες διάσπαρτα αρχιτεκτονικά μέλη, αλλά και όσα βρέθηκαν στην πρόσφατη έρευνα, ώστε να προχωρήσει η ανάταξη – αναστήλωση του κτηρίου και φυσικά προχώρησε η συγκόλληση συνανηκόντων θραυσμάτων και η συντήρηση των αρχιτεκτονικών μελών και των δαπέδων που σώζουν μαρμαροθετήματα και ψηφιδωτά σε έκταση 1.450 τ.μ.,

Τα νέα στοιχεία που με αυτή την διαδικασία ήρθαν στο φως ή αναγνωρίστηκαν για πρώτη φορά απαντούν σε πολλά από τα ανοιχτά ερωτήματα, ανοίγουν νέους ορίζοντες στην έρευνα και φανερώνουν με τον πιο αδιαφιλονίκητο τρόπο την τεράστια σημασία του μνημείου που, όπως όλα δείχνουν, ήταν όχι μόνον το μεγαλύτερο, αλλά μαζί με τον Παρθενώνα το σημαντικότερο κτήριο της κλασικής αρχαιότητας³.

Το πρώτο μεγάλο κέρδος της έρευνας μας είναι η ασφαλής χρονολόγηση του μνημείου⁴. Αντίθετα με ότι γενικά πιστευόταν είναι βέβαιο ότι

3. Μια πρώτη αρκετά αναλυτική παρουσίαση όλων αυτών στον σχετικό με το έργο τόμο Α. Κοτταρίδη (εκδ.) Το ανάκτορο των Αιγών. 2007-2009, η αρχή ενός μεγάλου έργου (2009) και στο Α. Kottaridi, *The Palace of Aegae in Robin Lane Fox (Ed.), A Companion to Macedonia* (2011)

4. Γενικότερα οι παλιότεροι ανασκαφείς, αν οι τοίχοι δεν ήταν λιθολογημένοι, σταμάτησαν λίγο πάνω ή κάτω από το επίπεδο των δαπέδων και δεν ανέσκαψαν τις κοίτες θεμελίωσης. Από το 2007 ως το 2015 ερευνήθηκαν οι κοίτες θεμελίωσης στο σύνολο σχεδόν του κυρίως ανακτόρου και σε ένα τμήμα του δυτικού περιστευλίου, όπου οι εργασίες αποκάλυψης βρίσκονται σε εξέλιξη. Η μελέτη του υλικού που προέκυψε διασφάλισε τη χρονολόγηση στα χρόνια του Φιλίππου Β΄ όπως είχε προτείνει ο W. Hoepfner “Zum Typus der Basileia und der koeniglichen Andrones,” in *Basileia. Die Palaeste der Hellenistischen Koenige*

το κυρίως κτήριο και το δυτικό περιστύλιο είναι σύγχρονα, σχεδιάστηκαν και κτίστηκαν εξ αρχής στην ίδια οικοδομική φάση. Ξεκίνησαν να κατασκευάζονται αμέσως μετά την διαμόρφωση του ανδρήρου, λίγο μετά τα μέσα του 4^{ου} αι. π.Χ. και είχαν ολοκληρωθεί το 336 π.Χ.

Όπως δείχνει η παραλληλία των αξόνων τους και μάλιστα σε ένα άστυ χωρίς οργανωμένο πολεοδομικό σχέδιο, το ανάκτορο, το θέατρο που βρίσκεται ακριβώς δίπλα του και σε άμεση συνάφεια προς αυτό και το γειτονικό ιερό της Εύκλειας αποτελούν μέρη του μεγάλου οικοδομικού προγράμματος του Φιλίππου Β΄ που συμπεριλάμβανε και την ανακατασκευή των τειχών και είχε σκοπό να εκσυγχρονίσει και να αναβαθμίσει συνολικά την αρχαία βασιλική πόλη⁵. Στόχος του σχεδιασμού αυτού ήταν η αναδιαμόρφωση του αστικού χώρου σύμφωνα το νέο ιδεολογικό-πολιτικό μοντέλο. Έτσι με την χωρική συσχέτιση των επιμέρους οικοδομημάτων υπογραμμίζεται η σύνδεση-συνάφεια της πολιτικής και θρησκευτικής εξουσίας με τον πολιτισμό και την διάνοηση και δημιουργείται η πρωτόλεια αρχιτεκτονική διατύπωση του δόγματος της πεφωτισμένης ηγεμονίας.

Το ανάκτορο καταστρέφεται οριστικά μετά την κατάλυση του βασιλείου από τους Ρωμαίους (168 π.Χ.) και δεν ξαναχρησιμοποιείται στην αρχαιότητα⁶ παρά σαν λατομείο και γενικότερα τόπος προσπορισμού

(Mainz, 1996),17

5. Βλ. Α. Κοτταρίδη, Αιγές. Η βασιλική Μητρόπολη των Μακεδόνων (2013) 211-313 με βιβλ.

6. Η Χ. Σααπούγλου-Παλιαδέλη, The palace of Vergina-Aegae and its Surroundings, in I. Nilsen ed., The Royal Palace Institution in the first millennium BC (Athens 2001) 204 θεωρεί ότι μια κατασκευή από υλικό σε δεύτερη χρήση που αποκαλύφθηκε το 1998 μέσα στην θόλο ταυτίζεται με την θεμελίωση της «εξέδρας» που βρήκε ο Heuzey στον ίδιο χώρο. Έτσι εφόσον μάλιστα η κατασκευή αυτή εδράζεται επάνω σε ανθρωπογενώς διατραυμένη επίχωση η ίδια μελετήτρια θεωρεί ότι αποτελεί μαρτυρία συνέχειας της λατρευτικής χρήσης του συγκεκριμένου χώρου στα ύστερα ελληνοιστικά χρόνια μετά την καταστροφή του ανακτόρου. Όμως α. το τμήμα της κατασκευής που αποκαλύφθηκε στην πρόσφατη ανασκαφή βρίσκεται στα νοτιοανατολικά της εξέδρας όπως αυτή σημειώνεται στο σχέδιο του Daumet και β. όπως διαπιστώθηκε το εναπομείναν στη θέση του μετά την ανασκαφή του 1998 λίθινο τμήμα της κατασκευής εδράζεται επάνω στην επίχωση ενός βαθιού λάκκου με μορφή κανονικής τετράγωνης τομής. Κατά συνέπεια “the non-canonical construction” που αποκαλύφθηκε το 1998 θα πρέπει να είναι αποτέλεσμα νεότερης δραστηριότητας που δεν αποκλείεται να σχετίζεται με τους καθαρισμούς που έγιναν από την Εφορεία Αρχαιοτήτων στις αρχές της δεκαετίας του εβδομήντα, όταν βρέθηκαν τα

χρήσιμων υλικών και εγκατάστασης εργαστηρίων (π.χ. κεραμέων), ενώ στα ύστερα βυζαντινά και μεταβυζαντινά χρόνια υπήρχε στην περιοχή του προπύλου ένα μικρό μοναστήρι της Αγίας Τριάδος⁷. Στους δυο αιώνες της ζωής του το βασίλειο καθίδρυμα των Αιγών υπέστη ελάχιστες παρεμβάσεις που ουσιαστικά περιορίζονται στην κατασκευή του νότιου εξωτερικού διαδρόμου και την αναδιαμόρφωση μερικών χώρων του βοηθητικού περιστευλίου. Έτσι το ανάκτορο των Αιγών που ολοκληρώθηκε πριν από εκείνο της Πέλλας αποτελεί τον πιο αυθεντικό μάρτυρα για την μελέτη της μορφής και της λειτουργίας των μακεδονικών ανακτόρων της εποχής της μεγάλης ακμής.

Μετά την επισταμένη έρευνα των τελευταίων εννέα χρόνων είμαστε πια σε θέση να ανασυνθέσουμε με ασφάλεια όχι μόνον την κάτοψη που παρουσιάζει αρκετές διαφοροποιήσεις από όλες τις προτάσεις που έγιναν ως τώρα, αλλά και την εξαιρετικά προβληματική στις παλιότερες αναπαραστάσεις ανατολική πλευρά, δηλ. την πρόσοψη του κτηρίου και βέβαια το περιστεύλιο που πρόκειται κατά ένα μέρος να αναστηλωθεί⁸.

Με 10 κίονες στην νότια και 11 στην βόρεια, οι δύο στοές της πρόσοψης του ανακτόρου των Αιγών ήταν οι πρώτες πλήρως ανεπτυγμένες διόροφες στοές της ελληνικής αρχιτεκτονικής, με δωρικούς κίονες στο ισόγειο και ιωνικούς αμφιπεσοκίονες στον όροφο. Πίσω από την νότια υπήρχε μια στενόμακρη αίθουσα στην οποία οδηγούσαν δύο πόρτες. Η βόρεια στοά ήταν διπλή και χωριζόνταν εσωτερικά κατά μήκος με 11 στηρίγματα που είχαν μορφή ιωνικών αμφιπεσοκίωνων. Την εξωστρέφεια και τον δημόσιο χαρακτήρα των στοών του ανακτόρου υπογραμμίζουν τα θρανία που περιέτρεχαν τους τοίχους τους και εξασφάλιζαν χώρο για 120 τουλάχιστον καθισμένους. Ίχνη από ένα σύστημα προσήλωσης ξύλινων πινάκων στην νότια στοά επιτρέπουν την υπόθεση ότι εδώ ήταν ο τόπος δημοσίευσης των νόμων και των διαταγμάτων, ο τόπος όπου ασκούσε την δικαστική εξουσία ο βασιλιάς, κάτι σαν την «βασίλειο στοά» της Αθήνας. Στην βόρεια που ήταν πιο ευρύχωρη ίσως θα πρέπει

τιμήματα του βάθρου με την επιγραφή «Ηρακλεί Πατρωω».

7. Τον 19^ο αιώνα ο L. Heuzey είδε τα ίχνη του ερειπωμένου ήδη καθολικού και κατέγραψε την επιγραφή: «Νειστορήστου (ανιστορήσθη) το ιερόν προπύλειον εις μνημόσυνον του αιμνήστου δούλου του Θεού Ιωάννου και δια συνδρομής του τιμιωτάτου εν μοναχοίς κυρ Κοσμά, έτει 7003 ινδικτιώνος 13ης (1495)»

8. Ήδη έχει αναστηλωθεί το κεντρικό τμήμα του άνω ορόφου της πρόσοψης στο μεγάλο αίθριο του νέου μουσείου των Αιγών.

να φανταστούμε φιλοσοφικές παρουσιάσεις, συζητήσεις και διδαχές, όπως εκείνες που γινόταν στη στοά του Διός Ελευθερέως, με την οποία σαν εσωτερικός χώρος παρουσιάζει αναλογίες η στοά των Αιγών.

Το εξαιρετικά μνημειακό πρόπυλο με την αετωματική επίστεψη, ο όγκος του οποίου προεξείχε ελαφρά, διακρινόταν σαφώς από τις στοές με την παρεμβολή των στενών τοίχων. Την αυτονομία του προπύλου υπογράμμισε η παρουσία των ραδινών ιωνικών αμφιπεσοκίωνων που τονίζουν το στοιχείο του ύψους. Από τον εσωτερικό χώρο του προπύλου δύο πλευρικές θύρες οδηγούσαν προς τις στοές. Εδώ υπήρχαν και θρανία που μαζί με το μεγάλο μήκος του μαρμάρινου κατωφλιού (3,50 μ.) που βρέθηκε στη θέση του κάνουν αδύνατη την παρουσία τριπλής θύρας, διαλύοντας έτσι μια παλιά παρεξήγηση. Είναι προφανές και αναγκαστικό ότι η είσοδος γινόταν από μία και μόνη θύρα μνημειακών διαστάσεων. Δύο ζεύγη ιωνικών αμφιπεσοκίωνων με γωνιακά κιονόκρανα όριοθετούν την διέλευση προς την είσοδο, υπογραμμίζοντας το στοιχείο του περάσματος, αίσθηση που ενισχύεται από την χρήση εδώ και μόνον εδώ των πεσοκράνων με τις έλικες, μια από τις παλιότερες, αν όχι η παλιότερη χρήση στοιχείων αυτού του είδους. Η αποκάλυψη δίπλα στο ανάκτορο ενός βυζαντινού τάφου που ήταν κατασκευασμένος από λίθινα ψευδοπαράθυρα τα οποία αντιστοιχούν ακριβώς στις διαστάσεις των ανακουφιστικών ανοιγμάτων επάνω από τα μετακίονια του προπύλου βοηθούν να αναπαρασταθεί με ακρίβεια η πρόσοψη του άνω ορόφου του, τον απόηχο της εικόνας του οποίου διατηρεί ο «τάφος της Κρίσεως» στην γειτονική Μίεζα.

Ενσωματωμένη στην συστοιχία των χώρων που περιβάλλουν το περιστύλιο, αποτελώντας μια αδιαίρετη ενότητα με αυτό, η μεγάλη τετράγωνη αίθουσα, στην οποία μπαίνει κανείς περνώντας την κεντρική πύλη, είναι ο κατ' εξοχήν προθάλαμος του κτηρίου, ένας χώρος αναμονής με θρανία κατά μήκος των πλευρικών τοίχων της. Από εδώ περνούσε κανείς στο τεράστιο περιστύλιο που είναι χωρίς αμφιβολία η «καρδιά του κτηρίου». Με 16 κίονες σε κάθε πλευρά του το περιστύλιο αποτελεί την γεωμετρική και αριθμητική πεμπτούσια της έννοιας του τετραγώνου. Στην αυλή που χωρά καθισμένους 3,5 χιλιάδες ανθρώπους συναθροίζονταν οι επίλεκτοι Μακεδόνες, η γενιά που άλλαξε τον κόσμο.

Το τετράγωνο αποδεικνύεται στοιχείο κλειδί για την σχεδίαση του ανακτόρου που όμως δεν είναι καθόλου ένα απλοϊκό συνονθύλευμα τε-

τράγωνων δωματίων που ανοίγονται στη στοά του περιστυλίου όπως προτείνεται στις παλιότερες αναπαραστάσεις. Βασικό στοιχείο για την οργάνωση των λειτουργιών του κτηρίου αποδεικνύεται η δημιουργία τριμερών συγκροτημάτων δυο τύπων: Α. Μικρότερο, εσωστρεφές διαμέρισμα, εγγεγραμμένο σε τετράγωνο, αποτελείται από έναν ορθογώνιο προθάλαμο και δύο τετράγωνα δωμάτια συμποσίων (π.χ. Α, Α1, Α2 Κ, Λ Μ κ.λ.π.) Β. Μεγάλο, μνημειώδες, εξωστρεφές διαμέρισμα με τρεις μεγάλους, παρατακτικά διαταγμένους, χώρους, ο μεσαίος από τους οποίους είναι ανοιχτός και επικοινωνεί κατευθείαν με το περιστύλιο μέσω πολύστηλου τριών ή πέντε αμφιπεσοκίωνων, αποτελώντας τον προθάλαμο για τους άλλους δύο που αναγνωρίζονται σαν χώροι συμποσίων.

Στο τεράστιο τριμερές διαμέρισμα της δυτικής πλευράς εντοπίζονται οι μεγαλύτεροι (εμβαδόν αίθουσας περ. 280 τμ.) στεγασμένοι χώροι χωρίς εσωτερικά στηρίγματα της κλασικής αρχιτεκτονικής. Στον πεντάστηλο προθάλαμο Μ2 χωρούσαν καθισμένα περίπου 500 άτομα. Ο χώρος αυτός που τον καταύγαζε το πρωινό φώς που έμπαινε από το πολύστηλο άνοιγμα του στραμμένου προς την ανατολή υπερώου του ήταν πιθανότατα η αίθουσα του θρόνου. Στο πολυτελέστατο τριμερές συγκρότημα της νότιας πλευράς σώθηκε το θαυμάσιο ψηφιδωτό με τα λουλούδια και τις ανθοκόρες (Ε) και αναγνωρίστηκε πρόσφατα το ψηφιδωτό με την αρπαγή της Ευρώπης (Γ). Ένα θέμα που μαρτυρεί τις προθέσεις του Φιλίππου, την παραμονή της μεγάλης σύγκρουσης με τον βασιλέα της Ασίας να παρουσιαστεί ως ηγεμόνας της Ευρώπης.

Υπάρχουν ακόμη, τέσσερεις μεγάλοι αυτόνομοι ανδρώνες οι D, Η, R, S που επικοινωνούν άμεσα με το περιστύλιο, ένα κλειστό τριμερές συγκρότημα Κ,Λ,Ι ιδιαίτερα απομονωμένο, όπου, νομίζω, πως θα πρέπει να αναζητήσουμε το σκευοφυλάκιο-θησαυροφυλάκιο, ένας διάδρομος που οδηγεί στον βόρειο εξώστη από όπου μπορούσε κανείς να δει τα δρώμενα στο θέατρο, αλλά και να αγναντεύσει ολόκληρη τη Μακεδονική λεκάνη και ένας μεγάλος διάδρομος που οδηγεί στο δυτικό περιστύλιο. Δύο κλιμακοστάσια, το Ν4 στη βόρεια και το C στη νότια πτέρυγα, οδηγούσαν στον όροφο που υπήρχε μόνον επάνω από τα μικρά τριμερή συγκροτήματα, το πρόπυλο και τις στοές της πρόσοψης Δίπλα στο πρόπυλο, η ιερή θόλος, το κλειστό συγκρότημα με τους μικρούς ανδρώνες (Α, Α1, Α2) και το αρχείο (Β) ανακαλούν την ιδέα του Πρυτανείου, όμως εδώ την θέση της Μητέρας των Θεών πήρε ο Πατριώτης Ηρακλής, ο Πατέρας των βασιλέων, ένας θνητός γιος θεού που νίκησε με την Αρετή

του τον θάνατο. Το δυτικό περιστύλιο που ήταν μονώροφο και χαμηλότερο και ουσιαστικά κρυβόταν πίσω από τον όγκο του ανατολικού σχεδιάστηκε εξ αρχής προφανώς με σκοπό να στεγάσει βοηθητικές χρήσεις (λουτρά, μαγειρεία, αποθήκες, κ.λ.π), απαραίτητες για την υποστήριξη της επίσημης-δημόσιας λειτουργίας του κυρίως ανακτόρου.

Αυτό που εμφανώς λείπει από το τεράστιο και πολυτελέστατο αυτό συγκρότημα είναι η απομόνωση και η εσωστρέφεια που απαιτεί η αρχαία οικογενειακή ζωή. Όσο απροσδόκητο και αν ακούγεται αυτό, το βασιλείο καθίδρυμα των Αιγών δεν στέγαζε τον οίκο και την ιδιωτική ζωή του βασιλιά, αλλά τις δομές εκείνες που ήταν απαραίτητες για την άσκηση της πολυεπίπεδης δημόσιας εξουσίας του. Χώροι συμποσίων πρωτοφανών διαστάσεων, υπαίθριοι χώροι συγκέντρωσης πλήθους ατόμων, στοές και λίθινες κιονοστοιχίες και τέλος ένα πρότυλο μνημειακών διαστάσεων είναι στοιχεία που στα μέσα του 4^{ου} αιώνα παραπέμπουν ακόμη μονοσήμαντα σε δημόσια αρχιτεκτονική. Εικόνες οικείες από τα μεγάλα ιερά, τις βρίσκει κανείς συγκεντρωμένες γύρω από την αγορά της Αθήνας⁹. Στα δυτικά οι στοές: Ποικίλη, Βασίλειος με τους αναγραμμένους νόμους, Διός Ελευθερέως. Δίπλα τους το Βουλευτήριο, το Μητρόω με τα αρχαία της πόλης, η Θόλος και το πρυτανείο, η έδρα της νομοθετικής και της εκτελεστικής εξουσίας της πόλης. Στα νότια η μεγάλη στοά με τους ανδρώνες για τα κοινά συμπόσια των αξιωματούχων. Κοντά στην Αγορά το Πομπηείο, ο τόπος συγκέντρωσης για τα Παναθήναια, την μεγαλύτερη γιορτή της πόλης, μια ορθογώνια αυλή πλαισιωμένη ολόγυρα από στοές με ανδρώνες στη μια πλευρά και πρότυλο στην άλλη, προδρομική μορφή ενός ατελούς ακόμη περιστυλίου. Ψηλότερα τα μνησίκλεια Προπύλαια ορίζουν την είσοδο στον ιερό βραχο, στα ριζά του οποίου ακουμπάει το θέατρο του Διονύσου.

Ο Φίλιππος που δεν πήγε ποτέ στην Αθήνα γνώριζε την τεράστια ακτινοβολία της ηγέτιδας πόλης. Στην χρυσοποίκιλη πανοπλία του, ίσως εκείνη που φόρεσε όταν εκλέχθηκε ηγεμόνας και αρχιστρατήγος όλων των Ελλήνων από το συνέδριο της Κορίνθου, η Αθηνά παίρνει την μορφή της Φειδιακής Παρθένου και οι Νίκες που έρχονται να στέψουν τον νικητή ανακαλούν εκείνη που κρατά στο χέρι η Δέσποινα του Παρθενώνα. Κτήρια, ιδέες, λειτουργίες.... Αρχιτεκτονικοί τύποι που εκφράζουν πυκνά πολιτικά νοήματα, πρότυπα που χαρακτηρίζουν την εικόνα

9. J. Mc Camp, *The Athenian Agora* (2003).

της ιδανικῆς Δημοκρατίας είναι ἔτοιμα, συμπυκνωμένα σε μια απολύτως νέα και πρωτοποριακὴ σύνθεση, να ἀλλάξουν νόημα. Στο τόπο που γέννησε την δημοκρατία, θα αναγνωριστὸν και τα ὅρια της, και εἶναι ἐδῶ που ο Πλάτων θα συλλάβει την ιδέα της πεφωτισμένης ηγεμονίας. Ὅπως ἔδειξε ο Μιλτιάδης Χατζόπουλος,¹⁰ ο Φίλιππος εἶναι ο ευφυῆς αναμορφωτῆς που εκσυγχρόνισε το ἀρχαιότερο Μακεδονικὸ βασίλειο εισάγοντας θεσμοὺς και δομές των δημοκρατικῶν πόλεων. Το γόνιμο αὐτὸ πάντρεμα θα φέρει πλούσιους καρπούς, εκατοντάδες πόλεις που θα γίνουν δίκτυο πολιτισμοῦ στην Ἑλληνιστικὴ Οικουμένη, ὁμως πριν ἀπὸ αὐτὸ η καινούρια ἀντίληψη θα αποκρυσταλλωθεῖ στο χώρο δημιουργώντας ἕνα μοναδικὸ και πρωτοφανές κτήριο, ἀπὸ σύμβολο της νέας εποχῆς που ευαγγελιζόταν η ἐξουσία του «πεφωτισμένου ηγεμόνα».

Με πόλο συνοχῆς την παρουσία του ηγεμόνα, ο Ἱερὸς Νόμος συναντᾶ τον Ὀρθὸ Λόγο, η πολιτικὴ της ἐξουσίας συγκεράζεται με την δύναμη του πολιτισμοῦ, η αγορά, ο τόπος συνάθροισης των πολιτῶν της δημοκρατικῆς πόλης, γίνεται αὐλή και η λέξη αὐλή ἀποκτᾶ πια καινούριο νόημα, συνώνυμο με αὐτὴ καθαυτὴ την ἔννοια της βασιλείας. Δίπλα στο θέατρο, τον τόπο της πνευματικῆς κάθαρσης των πολιτῶν, σημεῖο ἀναφορᾶς του ἀστεως, τοπὸσημο και ἐπίκεντρο του δημόσιου χώρου, με τις στοές του ολάνοιχτες για το κοινὸ, το ἀνάκτορο των Αἰγῶν που σίγουρα δεν σχεδιάστηκε για να στεγάσει την ιδιωτικὴ ζωὴ του βασιλιά, μας ἐκπλήσσει με την «δημοκρατικότητα» της δομῆς του, ἀπὸ την οποία συστηματικὰ ἀπουσιάζει οποιαδήποτε ἐξαίρεση και υπερέψωση ἢ ἔστω ἀπομόνωση και περιφρούρηση, στοιχεῖα που γενικὰ χαρακτηρίζουν την ἀνακτορικὴ ἀρχιτεκτονικὴ ἐκτὸς Μακεδονίας. Στους ἀνδρῶνες, στις στοές, στο περιστύλιο ο μακεδόνας βασιλιάς βρίσκεται πάντα στο ἴδιο ἐπίπεδο με τους εταίρους του, δίπλα και ἀνάμεσά τους, πρώτος πολίτης, πεφωτισμένος ηγέτης και καθόλου τύραννος...

Συγχωνεύοντας με τρόπο ἐξαιρετικὰ ἐφευρετικὸ και πρωτοποριακὸ στοιχεῖα παραδοσιακὰ και ριζοσπαστικὲς ἐπινοήσεις, ο μεγαλοφυῆς ἀρχιτέκτονας του ἀνακτόρου των Αἰγῶν δημιουργεῖ ἕνα πρωτοποριακὸ κτήριο, σχεδιασμένο να γίνεῖ το ἀρχιτεκτονικὸ μανιφέστο της ιδανικῆς πολιτείας των ἐπίλεκτων, η χειροπιαστὴ διατύπωση στο χώρο της ιδέας της πεφωτισμένης ηγεμονίας. Κτήριο λιτό και λειτουργικὸ και συγχρόνως μνημειακὸ και ἐπιβλητικὸ, το ἀνάκτορο των Αἰγῶν χαρακτηρίζεται

10. M. Chatzopoulos *Macedonian Institutions under the Kings I-II* (Athens 1996).

από την πολυτέλεια των υλικών, την εφευρετικότητα και την τελειότητα της εκτέλεσης, τα απροσδόκητα επιτεύγματα της τεχνολογίας που ανιχνεύονται σε όλα τα επίπεδα, και συγχρόνως από την γεωμετρική καθαρότητα της φόρμας που διαμορφώνει ένα σύνολο απαράμιλλης ηρεμίας, κομψότητας και αρμονίας, όπου όλα υποτάσσονται στην γοητεία του μέτρου.

Όσο περισσότερο μελετά κανείς το μοναδικό αυτό κτήριο τόσο περισσότερο εδραιώνεται η πεποίθηση ότι το πιο συναρπαστικό στοιχείο του δεν είναι άλλο από την μεγαλοφυή αρχιτεκτονική σύλληψή του που, όσο και αν μας φαίνεται απροσδόκητο, αρνείται συστηματικά την προφανή και στατική συμμετρία για να ζωογονηθεί από αντιστοιχίες, αναλογίες, λανθάνουσες κινήσεις, εκλεπτύνσεις και οπτικές διορθώσεις που εμπνέονται από τα διδάγματα της μυστικής γεωμετρίας...

Και για να γίνω πιο σαφής:

Ύστερα από πάρα πολλές, θα μπορούσε κανείς να πει χιλιάδες μετρήσεις ακριβείας και επαληθεύσεις, απαραίτητες για την μελέτη αναστήλωσης, αλλά και την επίλυση και την κατανόηση του μνημείου, εντοπίστηκε και επιβεβαιώθηκε η μετρητική μονάδα που χρησιμοποιήθηκε και είναι ο δωρικός πους που ισούται με 0,328μ. και αποσαφηνίστηκε ο βασικός εμβάτης που είναι το μεταξόνιο των δωρικών κιονοστοιχιών της πρόσοψης και ισούται με 30 παλάμες, δηλαδή έξι «πεντάδωρα», δηλ. 2,46μ. Με βάση αυτά και μελετώντας τις επί μέρους σχέσεις των αρχιτεκτονικών μελών και στοιχείων προκύπτει ένα εξαιρετικά ενδιαφέρον σύστημα αναλογιών που εφαρμόζεται με πραγματικά εντυπωσιακή συνέπεια. Έτσι π.χ. η κάτω διάμετρος του δωρικού κίονα της πρόσοψης ισούται με 10 παλάμες και η αναλογία της προς το μεταξόνιο είναι 1:3, ενώ ισούται επίσης με το άθροισμα του μήκους ενός τριγλύφου και μίας μετόπης με αποτέλεσμα η δωρική στοά με τρεις μετόπες στο μεταξόνιο να 'ελαφρώνει' και να εναρμονίζεται με τον 'βηματισμό' των ιωνικών στηριγμάτων (παραστάδες, αμφιπεσοκίονες) του προπύλου. Το ύψος του θριγκού των δωρικών κιονοστοιχιών των στοών του ισογείου ισούται με το αντίστοιχο του ιωνικού θριγκού του προπύλου και το ύψος του διακριτού τοιχοβάτη με εκείνο του πετάσματος των στοών του ορόφου, λειτουργώντας έτσι ενοποιητικά και εξισορροπώντας την εικόνα.

Ο λόγος του συνολικού ύψους της πρόσοψης του κτηρίου προς το ύψος του ισογείου, ισούται προς τον λόγο του ύψους του ισογείου προς εκείνο του ορόφου και δεν είναι άλλος από τον αριθμό φ (1,61), δηλ. την

περίφημη χρυσή τομή που επαναλαμβάνεται επανειλημμένα, στον λόγο των ιωνικών αμφιπεσοκιδίων του ισογείου προς εκείνους του ορόφου και αυτών προς τους ιωνικούς κιονίσκους των ψευδοπαραθύρων, των τριγλύφων προς τις μετόπες, του ύψους των θριγκών του ισογείου προς εκείνους των στοών του ορόφου και αυτών προς τον θριγκό της ζώνης των ψευδοπαραθύρων, του ύψους προς το πλάτος των θωρακίων κ.ο.κ. μέχρι τις υποτομές των κατωφλιών, αλλά και τον 'βηματισμό' των ανοιγμάτων. Έτσι ο αριθμός φ η «θεική αναλογία» που πρώτος φέρεται να υπολόγισε ο Πυθαγόρας και όπως αποδείχθηκε συνέχει το σύμπαν, βρίσκοντας άπειρες εφαρμογές στα φυσικά σώματα, γίνεται ο κοινός μέσος που συνέχει το Σώμα του «βασιλείου» των Αιγών. Στον Τίμαιο ο Πλάτων¹¹ βάζει τον Πυθαγόρειο φιλόσοφο να λέει ότι το Σώμα του Κόσμου που πλάθει ο Θεός Δημιουργός ώστε να γίνει ο «εσόμενος»¹² Θεός συνέχεται ακριβώς από τον Κοινό Μέσο, το φ, τον Λόγο που γίνεται συνώνυμος της ουσίας του Θεού.

Με τον ίδιο τρόπο, με τον «λόγο» της ομορφιάς διαμόρφωσε ο μεγαλοφυής αρχιτέκτων το συναρπαστικό όσο και πρωτοποριακό για την εποχή του κτήριο που υπακούσει σε νόμους αρμονίας καθόλου προφανείς και απλοϊκούς, όπως διαπιστώνει κανείς παρατηρώντας ακόμη και μόνη την κάτοψή του, όπου τίποτε, ούτε καν οι στοές της πρόσοψης δεν είναι ίδιες και φυσικά ούτε συμμετρικές, εφ' όσον η βόρεια έχει ένα παραπάνω μεταξόνιο, ώστε ο άξονας του προπύλου να μην είναι στο κέντρο της όψης, μολονότι, όταν κάποιος θα κοίταζε το κτήριο που προς τα νότια προβάλλεται στο βουνό και προς τα βόρεια στον ουρανό, οι δύο στοές μάλλον θα φαίνονταν ίσες. Η ασυμμετρία που κυριαρχεί παρ' όλη την εκπληκτική γεωμετρική καθαρότητα και την κανονικότητα προβληματίζει τον σημερινό παρατηρητή: Αρκετά προφανές είναι ότι πέρα από την χρυσή τομή το 4 σαν αριθμός με τις δυνάμεις και τα πολλαπλάσια του, αλλά και σαν κανονικό γεωμετρικό σχήμα (τετράγωνο) παίζει κεντρικό ρόλο στους υπολογισμούς. Όμως πως γίνεται η ένταξη των τετραγώνων μέσα στο συνολικό ορθογώνιο και πως προκύπτουν οι διαστάσεις και οι χαράξεις των επί μέρους ενότητων?

Όταν συνειδητοποίησα την κομβική σημασία του περιστευλίου το πρόβλημα άρχισε να ξεδιαλύνεται. Αν πάρουμε το κέντρο του περιστευλίου

11. Πλ. Τίμαιος 32 a-b.

12. Πλ. Τίμαιος 34 c.

και χαράζουμε τον περιγεγραμμένο στο τετράγωνο που αντιστοιχεί με τον υπαίθριο χώρο κύκλο και στη συνέχεια το περιγεγραμμένο προς τον κύκλο τετράγωνο θα διαπιστώσουμε ότι αυτό δίνει την χάραξη του πίσω τοίχου της στοάς του περιστυλίου. Είναι γνωστό ότι το περιγεγραμμένο περί κύκλο τετράγωνο έχει εμβαδόν διπλάσιο του εγγεγραμμένου, έτσι αν το πρώτο τετράγωνο θεωρηθεί ένα τότε το επόμενο είναι δύο, το δε περιγεγραμμένο στον κύκλο, στον οποίο είναι εγγεγραμμένο το τετράγωνο δύο, έχει εμβαδόν τέσσερα και αυτό μας δίνει τις χαράξεις της βόρειας και ανατολικής πτέρυγας, ενώ το επόμενο, αυτό με το εμβαδόν οκτώ, μας δίνει την χάραξη της πρόσοψης. Στη σειρά αυτή σχημάτων το εμβαδόν τρία αντιστοιχεί στο κανονικό δωδεκάγωνο που είναι εγγεγραμμένο στον κύκλο, στον οποίο εγγράφεται το τετράγωνο με εμβαδόν δύο και η πλευρά αυτού του δωδεκαγώνου μας δίνει την χάραξη της νότιας πτέρυγας, τέλος το κανονικό δωδεκάγωνο με εμβαδόν εννέα μας δίνει την χάραξη της δυτικής κιονοστοιχίας του δυτικού περιστυλίου, ενώ ο ομόκεντρος προς τους άλλους κύκλος, εντός του οποίου αυτό εγγράφεται, βρίσκεται μέσα στον κύκλο στον οποίο εγγράφεται το τετράγωνο με εμβαδόν οκτώ.

Η ακολουθία 1,2,3,4,9,8,¹³ δυνάμεις δηλαδή του 2 και του 3, δεν είναι βέβαια καθόλου τυχαία επιλογή. Την βρίσκουμε και αυτήν στον Τίμαιο, όταν ο Φιλόσοφος περιγράφει την κατασκευή της ψυχής που προσαρμόζεται από τον Θεό Δημιουργό στο κέντρο του Σώματος του Κόσμου και μάλιστα προϋπάρχει αυτού και το περιβάλλει. Εδώ και αιώνες είναι ανοιχτή η συζήτηση γιατί το 9 προηγείται του 8. Πρόσφατα ο Ιορδάνης Δημακόπουλος¹⁴ έδειξε με τρόπο που δεν επιδέχεται αμφιβολία ότι οι αριθμοί αυτοί αντιστοιχούν σε μια αλληλουχία κανονικών γεωμετρικών σχημάτων εγγεγραμμένων και περιγεγραμμένων σε ομόκεντρος κύκλους, αυτά ακριβώς που είδαμε να αντιστοιχούν και να καθορίζουν τις βασικές χαράξεις του ανακτόρου των Αιγών. Το σχήμα λοιπόν της Ψυχής του Κόσμου κατά Πλάτωνα είναι αυτό που ζωογονεί το κτήριο, το σώμα του οποίου διέπεται από τον θεικό λόγο «λογισάμενος οὖν (ο Θεός) ἤϊρισκεν ἔκ τῶν κατὰ φύσιν ὄρατῶν οὐδὲν ἀνόητον τοῦ νοῦν

13. Πλ. Τίμαιος 35 b4 –c2.

14. Δημακόπουλος Scripta Minora, Έρευνες στην αρχιτεκτονική και έργα για τη συντήρηση των μνημείων(2005) 30 κε. και 105 κε, του ίδιου, Ο Πλάτων, ο Φίλιππος Β΄ και ο θάλαμος των μακεδονικών τάφων(2009) 24 κε. με εκτενή επιχειρηματολογία και βιβλιογραφία

ἔχοντος ὅλον ὅλου κάλλιον ἔσεσθαι ποτε ἔργον, νοῦν δ' αὖ χωρὶς ψυχῆς ἀδύνατον παραγενέσθαι τῷ. διὰ δὴ τὸν λογισμὸν τόνδε νοῦν μὲν ἐν ψυχῇ, ψυχὴν δ' ἐν σώματι συνιστὰς τὸ πᾶν συνετεκταίμετο, ὅπως ὅτι κάλλιστον εἶη κατὰ φύσιν ἄριστόν τε ἔργον ἀπειραγασμένος.»¹⁵ Ο θεὸς ἐπλασε τὸν Κόσμο δίνοντας τοῦ νοῦ, ψυχὴ καὶ σῶμα, ἡ γεωμετρία τῆς ψυχῆς τοῦ Κόσμου ὀρίζει τις χαράξεις τοῦ ἀνακτόρου τῶν Αἰγῶν, τὸ σῶμα τοῦ ζωογονεῖται ἀπὸ τὸν θεϊκὸ λόγος, ποίος ὅμως εἶναι οὖς; Ο πεφωτισμένος ἡγεμόνας; Αὐτοὶ ποὺ ἐπιλέγονται νὰ εἰσέλθουν, οἱ κοινωνοὶ καὶ συμμετοχοὶ τῆς πολιτικῆς; Ὅλοι μαζί οἱ νυν καὶ οἱ ἐσόμενοι;

Ἡ ἐφαρμογὴ αὐτῶν τῶν ἰδιαιτέρων πολὺπλοκῶν χαράξεων καὶ ἡ ἐμμονὴ στὴν χρῆση τῆς χρυσοῦς τομῆς, ποὺ παρὰ τις δυσκολίες στὸν υπολογισμό τῆς ἐφαρμοζέται με συνέπεια καὶ ἀκρίβεια ἐκατοστοῦ παντοῦ στὸ τεράστιο κτήριο ποὺ ἔχει τρεῖς φορές τὸ μέγεθος τοῦ Παρθενῶνα, ὁποσοδήποτε δὲν μπορεῖ νὰ εἶναι τυχαία. Ο Φίλιππος, ὅπως λέει ὁ Διόδωρος, ἦταν μνημένος στα δόγματα τοῦ Πυθαγόρα καὶ εἶναι γνωστὸ ὅτι διατηροῦσε στενὲς σχέσεις με τὸν Πλατωνικὸ κύκλο¹⁶, ὅπως φαίνεται, αὐτὸ ἴσχυε καὶ γιὰ τὸν μεγαλοφυῆς ἀρχιτέκτονα τοῦ ποὺ ἴσως δὲν εἶναι ἄλλος ἀπὸ τὸν Πύθεο, γνωστὸ γιὰ τὴν συμμετοχὴ τοῦ στὴν κατασκευὴ τοῦ Μουσουλίου, ἀλλὰ καὶ γιὰ τὴν συνεισφορὰ τοῦ στὴν ἐξέλιξη τῆς πολεοδομίας καὶ τῆς θεωρίας τῶν ἀναλογιών.

«θέμις δ' οὐτ' ἦν οὐτ' ἔστιν τῷ ἀρίστῳ δρᾶν ἄλλο πλὴν τὸ κάλλιστον»¹⁷

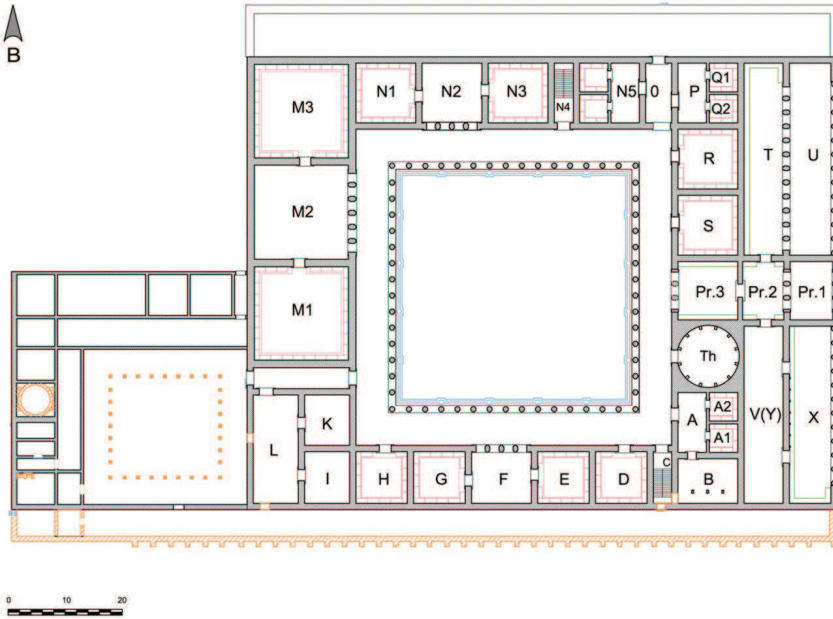
Ἀποτυπώνοντας στὴν πέτρα τὴν πλατωνικὴ ἰδέα ὁ ἀρχιτέκτονας τοῦ ἀνακτόρου τῶν Αἰγῶν δημιουργεῖ ἓνα κτήριο ποὺ ἐνσαρκώνοντας τὸν χρυσοῦ κανόνα τῆς θεϊκῆς ἀρμονίας, προορίζεται νὰ γίνῃ ἡ «ψυχὴ» τῆς ἰδανικῆς πολιτείας... Ἐτσι γεννιέται ἓνα ἐπαναστατικὸ καὶ πρωτοπορικὸ γιὰ τὴν ἐποχὴ τοῦ οἰκοδόμημα ποὺ ἀνεξάρτητα ἀπὸ τὸ πόσοι γνωρίζουν τὴν ἐσώτερη φιλοσοφία τοῦ, ἀμέσως θὰ βρεῖ πολλοὺς μιμητὲς καὶ θὰ σφραγίσῃ τὴν πορεία τῆς ἱερῆς καὶ τῆς κοσμικῆς, τῆς δημόσιας καὶ τῆς ἰδιωτικῆς ἀρχιτεκτονικῆς γιὰ πολλοὺς, πολλοὺς αἰῶνες...

Ἀλλὰ αὐτὸ εἶναι μιὰ ἄλλη ἱστορία....

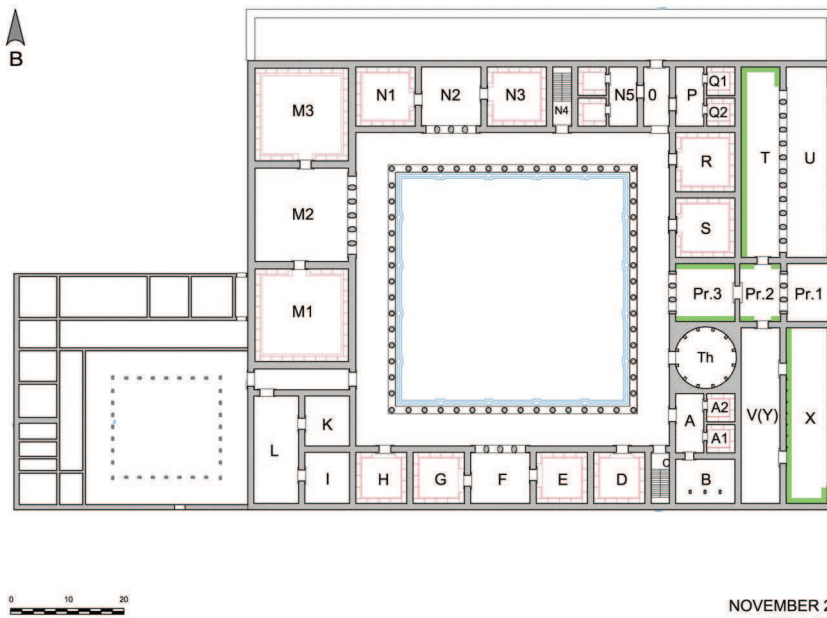
15. Πλ. Τίμαιος 30b.

16. Διοδ. 16,2 Ὅπως βεβαιώνει ὁ ἀνηψιὸς τοῦ Πλάτωνα Σπεύσιππος στὴν ἐπιστολὴ τοῦ πρὸς τὸν Φίλιππο Β΄. Βλ. Σπεύσιππου, Ἐπιστολαὶ Σωκρατικαὶ 30,12 (R. Herscher, Epistologr. Graeci). Πρβ καὶ Πλ. Γοργίας 471 a-d; Griffith in N.G.L. Hammond and G.T. Griffith, A History of Macedonia II, 1979, 203. 205-7.

17. Πλ. Τίμαιος 30α.

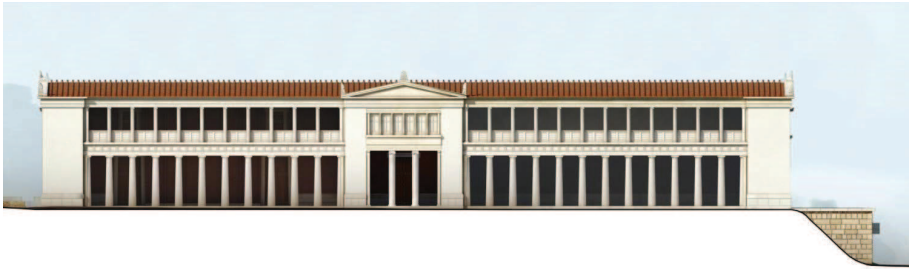

Κάτοψη του ανακτόρου των Αιγών στα Ελληνιστικά χρόνια.

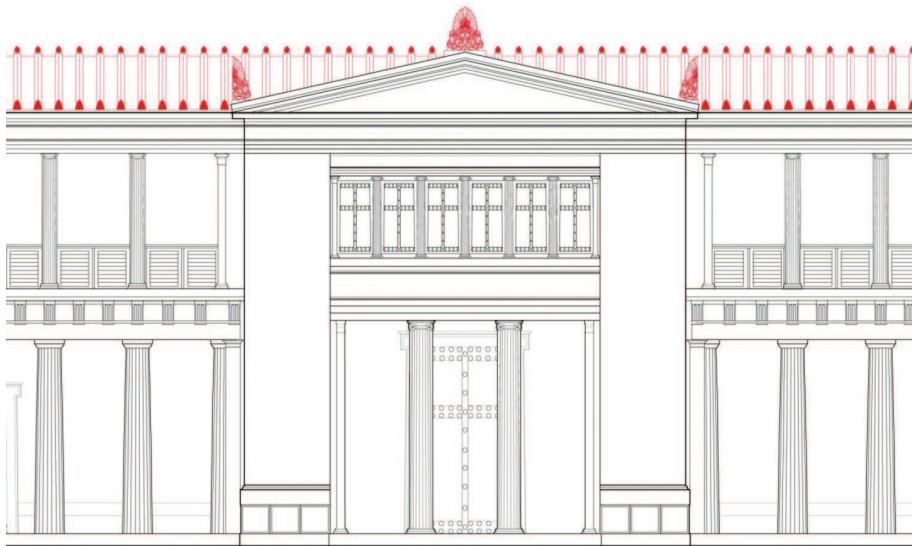

Κάτοψη του ανακτόρου των Αιγών στα χρόνια του Φιλίππου Β'.

NOVEMBER 2015
336 B.C.

Εικόνα 1.

Πρόσοψη, το πρότυλο.

SUMMARY

The palace of Aegae was the largest and, together with the Parthenon, the most important building of classical antiquity. Philippos is the intelligent reformer who modernized the ancient-like Macedonian kingdom by introducing institutions and structures of democratic cities. Initiated in the Pythagorean doctrines and inspired by the Platonic ideas, Philippos creates a building that embodies the golden rule of divine harmony, of measure and of the divine analogy of “φ”. The Palace of Aegae is intended to become the “soul” of the ideal state where Sacred Law meets the Rational Logos, the policy of power matches with the power of civilization, the forum of the city becomes the court of kingship and the theater of the spiritual cleansing of the citizens is connected with the public space and democracy. The Macedonian king is always at the same level as his partners, next to and among them, first citizen, enlightened leader and not at all tyrant.

